

واکاوی شاخصه‌های الگوی خانواده منتظر

کیمریم نجفی لیواری*

نرگس محمدنیا گالشکلامی**

چکیده

از آنجا که «انتظار» از مهم‌ترین مقوله‌های دینی در تشیع محسوب می‌شود و نیز ترویج فرهنگ انتظار در خانواده‌ها نقش مهمی در تربیت دینی جامعه اسلامی دارد، واکاوی مشخصه‌های الگوی خانواده منتظر می‌تواند در التزام عملی بُعد موعود باوری نقش بسزایی داشته باشد. بدین سان، نسل جوان و نوجوان با مبحث امامت، ولایت، موعود و مهدویت آشنا شده و از آسیب‌های آن آگاهی می‌یابند. فرهنگ انتظار می‌تواند در نهاد خانواده تقویت گردد. شاخصه‌های الگوی چنین خانواده‌ای در پرتو عنایت به فرامین و سیره اهل بیت علیهم‌السلام تحقق می‌یابد و تقویت موعودباوری و توجه خاص به امر خودسازی در خانواده به موازات تربیت دینی فرزندان نقش مهمی در تبدیل این پایگاه مقدس به خانواده منتظر خواهد داشت.

کلیدواژه‌ها: خانواده منتظر، انتظار، حضرت مهدی (عج)، مهدویت، دین، تربیت.

مقدمه

«انتظار» از جمله مقدمات پدیده جهانی ظهور است. اعتقاد به ظهور در مکتب شیعه، منتظر را ملزم به تبعیت و اطاعت مطلق از ولایت آخرین حلقه امامت می‌گرداند. قرآن کریم می‌فرماید: ﴿أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ﴾ (نساء: ۵۹)؛ خدا را اطاعت کنید و رسول و ولی امرتان را پیروی نمایید.

اطاعت از ولی امر مستلزم مقدماتی است که این مقدمات باید در نهاد مقدس خانواده پایه‌گذاری شود. روایات متعددی در زمینه شاخصه‌های افراد منتظر وجود دارد که واکاوی آنها در تقویت جنبه فردی مسئله مؤثر است. اما بازیابی سازوکارهای فرهنگ انتظار در خانواده نیاز به پژوهش و تحقیق بیشتری دارد. به عبارتی، ارتباط مقوله تربیت در خانواده که توسط والدین صورت می‌گیرد و مقوله انتظار که در زمینه مهدویت و موعودباوری است، رابطه‌ای است که کمتر به آن پرداخته شده است. نهادینه‌سازی فرهنگ انتظار با توجه به طولانی شدن مدت زمان غیبت (غیبت کبرا) امری است بس دشوار که نیاز به نگرشی عمیق و همه‌جانبه به ابعاد مبحث انتظار و از طرف دیگر، بازشناسی ساختار کارکردهای خانواده و شناخت مباحث تربیتی شکل‌گرفته در آن دارد. بدیهی است تاکنون تألیفات بی‌شماری در زمینه انتظار و صفات منتظران تدوین شده است؛ کتاب‌های ارزشمندی همچون مکیال‌المکارم، ظهور حضرت مهدی (عج) از دیدگاه اسلام، گفتمان مهدویت و... به مبحث انتظار پرداخته‌اند. اما تاکنون نوشتار و پژوهش مستقل و سازمان‌یافته‌ای پیرامون شاخصه‌های الگوی خانواده منتظر به رشته تحریر درنیامده است. جنبه نوآوری

این کار تحقیقی گردآوری مطالبی است که ارتباط بعد تربیتی انتظار و کانون خانواده را متذکر می‌شود. واکاوی شاخصه‌های الگوی خانواده منتظر به معنای جست‌وجو در یافتن بهترین راه‌کارها برای تبلور برترین نمایه از خانواده در عصر ظهور مطابق با دستورات الهی و فرامین اهل بیت علیهم‌السلام می‌باشد.

سؤالات اصلی پژوهش حاضر به قرار ذیل است:

۱. آیا خانواده در بحث انتظار باید حالت منفعل و راكد داشته باشد و برای ظهور در انزوا لحظه‌شماری کند تا بتوان نام او را منتظر نهاد یا باید حرکت کرده و تلاش و کار و فعالیت اجتماعی را در راستای هدف بزرگ ظهور قائم (عج) ادامه دهد؟
۲. آیا انتظار حالتی مسئولیت‌آور است که تک‌تک افراد را ملزم به انجام تکالیف خاصی می‌کند و یا این تعریف فقط برای عرفا و عابدان و قشر تحصیل‌کرده جامعه است؟
۳. آیا برای انتظار و منتظر شاخصه‌ها و ویژگی‌هایی خاص مطرح است که در خانواده عملی و کارساز باشد؟
۴. تا چه اندازه آیات و روایات این مشخصات را برشمرده‌اند؟

سؤالات فرعی پژوهش نیز عبارتند از:

۱. آیا می‌توان در راستای تربیت دینی فرزندان که با تعالیم احکام آسمانی انجام می‌پذیرد، آنان را در آینده افرادی منتظر به معنای واقعی تحویل اجتماع داد؟
۲. نقش والدین در امر تعلیم انتظار به فرزندان چیست؟

واکاوی شاخصه‌های الگوی خانواده منتظر

۱. مفهوم انتظار

در ادبیات دینی مکتب جانبخش اسلام، انتظار

خواهد بود همانند پاداش کسی که امام قائم را درک کرده، پس جدیت کنید و در انتظار بمانید، گوارایتان باد ای گروه مشمول رحمت الهی.^(۴)

۲. شاخصه‌های فرد مورد انتظار در نگرش شیعی

در نگرش شیعی، انتظار تعیین یافته و دارای شاخصه‌های تعریف شده است. در دیدگاه شیعی، انتظار دو بعد دارد: انتظار فرد و انتظار حادثه‌ای که آن فرد انجام می‌دهد.^(۵)

در انتظار فرد، هویت شخصی فردی که مورد انتظار است کاملاً شناخته شده است. او از دودمان ابراهیم علیه السلام و پیامبر خداست؛ چنان‌که در حدیث نبوی آمده است: «المهدی من ولدی اسمُهُ اسمی و کنیتُهُ کنیتي اشبهُ الناسِ بی خلقاً و خلقاً...».^(۶)

شاخصه دوم این است که این فرد معین، متولد شده و عمری طولانی دارد و برخلاف پندار برخی مکاتب و مذاهب، ظهور او حساب شده و بنا بر خواست خداوند متعال انجام می‌گیرد و او اکنون در حال حیات است.^(۷)

شاخصه سوم فرد یادشده این است که به احوال و اوضاع شیعیان آگاه است و میان او و شیعیان رابطه معنوی وجود دارد و همان‌گونه که از نظریه انتظار در روایات برمی‌آید، فرد یادشده آگاه به اسرار پیروان خود و سایر انسان‌هاست.^(۸)

از امیرالمؤمنین علیه السلام نقل شده است: «یا رُمیلَهُ لیسَ تغیبُ عَنَّا مؤمنٌ فی شرقِ الارضِ و لا فی غربِها»؛^(۹) شما همواره بدانید که هیچ مؤمنی، چه در شرق زمین و چه در غرب آن، از چشم ما پنهان نیست و ما ناظر بر شما هستیم.

مفهومی عمیق، پرارزش و بس قابل تقدیس دارد. به نظر می‌رسد زیباترین جلوه عبودیت حق تعالی همانا انتظار است.

رسول اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند: «أَفْضَلُ أَعْمَالِ أُمَّتِي أَنْتَظَارُ الْفَرَجِ مِنَ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ»؛^(۱) برترین اعمال امت من، انتظار رسیدن فرج از خدای عزیز بزرگ است.

انتظار حالتی است نفسانی که آمادگی برای آنچه انتظارش را می‌کشیم از آن برمی‌آید و ضد آن، یأس و ناامیدی است. پس هر قدر که انتظار شدیدتر باشد، آمادگی مهیا شدن قوی‌تر خواهد بود. هرچه محبت شدیدتر و دوستی بیشتر باشد، مهیا شدن برای محبوب زیادتر می‌شود و فراغش دردناک‌تر می‌گردد، به گونه‌ای که منتظر از تمام اموری که مربوط به حفظ خودش هست، غافل می‌ماند و دردهای بزرگ و محنت‌های شدید را احساس نمی‌کند.

بنابراین، مؤمنی که منتظر آمدن مولایش می‌باشد هر قدر که انتظارش شدیدتر است، تلاشش در آمادگی برای آن به وسیله پرهیز از گناه و کوشش در راه تهذیب نفس و پاکیزه کردن درون از صفات نکوهیده و به دست آوردن خوی‌های پسندیده بیشتر می‌گردد.^(۲)

امام صادق علیه السلام می‌فرماید: خوشا به حال شیعیان قائم ما که در زمان غیبتش منتظر ظهور او باشند و در هنگام ظهورش فرمانبردار از او. آنان اولیای خدا هستند؛ نه ترسی برایشان هست و نه اندوهگین شوند.^(۳)

آن حضرت همچنین می‌فرماید: هر کس دوست می‌دارد از جمله اصحاب قائم (عج) باشد، باید انتظار بکشد و با پرهیزگاری و اخلاق نیک رفتار نماید و در حالی که منتظر باشد، پس اگر از دنیا رفت و پس از مردنش قائم قیام کرد، برای او پاداشی

۳. منتظر و منتظر

چرا «امت اسلامی» در برخی روایات به عنوان «امت منتظر» نامیده شده است؟ چون همیشه آنها در انتظار مهدی موعود (عج) به سر می‌برند.

امام صادق علیه السلام به ابوبصیر در ضمن روایتی در این‌باره می‌فرماید: «ای ابوبصیر، خوشا به حال شیعیان و پیروان قائم ما اهل بیت؛ چون آنها در زمان غیبت او منتظر ظهور او هستند و وقتی آن حضرت ظهور نماید مطیع و فرمانبردار او خواهند بود. آنان اولیای خدایند و هیچ ترس و اندوهی بر آنها وجود ندارد.^(۱۰) در دعای روز عید فطر عبارتی با این مضمون به چشم می‌خورد: «اللَّهُمَّ صَلِّ عَلٰی وَلِيِّكَ الْمُنْتَظَرِ امْرُك الْمُنْتَظَرِ الْفَرَجِ اَوْلِيَاءَكَ»؛^(۱۱) بار خدایا! بر ولی خودت درود بفرست؛ آن ولی که منتظر فرمان توست و همواره در آرزوی گشایش کار دوستان تو در حال انتظار به سر می‌برد.

او انتظار می‌کشد تا لحظه ظهورش فرا رسد و به این ترتیب، دوران رنج و اندوه بشر پایان یابد و حاکمیت ارزش‌های الهی و فضیلت اخلاقی در سرتاسر عالم تحقق یابد و از این رهگذر، زمینه تعالی معنوی و رشد کمالات واقعی انسان فراهم شود. آن حضرت در برخی از دعای عارفانه‌ای که از خود به یادگار نهاده‌اند اهداف و آمال خویش و شوق و اشتیاق وصف‌ناپذیرشان برای تحقق ظهور را چنین بیان می‌فرماید: «پروردگارا! بر محمد و آل محمد درود فرست و دوستانت را با تحقق بخشیدن به وعده‌هایی که به آنان داده‌ای گرامی دار و آنان را به آرزوهایی که داشته‌اند برسان؛ زیرا که مهلت حاکمیت ستمگران در نظر ما به پایان رسیده است و ما از آنچه که خشمگین هستی، خشمگینیم و همواره

در یاری حق کوشاییم. ما به صدور فرمان تو مشتاقیم و چشم به راه تحقق وعده‌هایی که داده‌ای هستیم. خداوندا! به این قیام اذن صادر کن و راه‌های آن را هموار ساز و تحقق شایسته آن را آسان گردان. برنامه آن را به ما بیاموز و سپاهیان و یاوران این قیام را تأیید کن. قدرت و توانایی امت را به ستمگران و زورگویان هر چه زودتر آشکار ساز و شمشیر استقامت را به سر دشمنان کینه‌توز فرود آور.^(۱۲)

بنابراین، تک‌تک افراد در یک امت اسلامی «منتظر» محسوب شده و خود امام منتظر بر قیامش می‌باشد. نهاد خانواده نیز یک نهاد منتظر است که با آموزش و تربیت صحیح به سمت ظهور منجی حرکت می‌کند.

۴. آثار و برکات انتظار در خانواده

مفهوم انتظار، به ویژه انتظار ظهور حضرت مهدی (عج)، در چارچوب مهدویت و امامت معنا می‌یابد و جدا از مجموعه باورهای اسلامی نیست. اعتقاد به مهدویت و انتظار در رأس هرم اعتقادی شیعه قرار گرفته است. بنابراین، رابطه انتظار و بهداشت روان در خانواده مبتنی بر دین و باورهای دینی است. باورهای دینی از راه‌های تغذیه روحی، تفسیر معنای زندگی، ایجاد حس انسجام، تخلیه هیجانی و... زمینه‌های آرامش و بهداشت روانی را فراهم می‌کند.^(۱۳)

ارتباط نهاد مقدس خانواده با مقوله ارزشمند انتظار ارتباطی مهم و سازنده است. خانواده به عنوان یکی از مهم‌ترین پایگاه‌های دینی - تربیتی که نسبت به دیگر پایگاه‌ها نقش کلیدی دارد، می‌تواند با آراسته شدن به زینت انتظار تأثیر شگرف در جامعه داشته و تربیت شخصیت‌های کم‌نظیر دینی را عهده‌دار شود. با کمال تأسف این نهاد مقدس به سبب

۵. نقش خانواده در نهادینه کردن فرهنگ انتظار

خانواده نقش مهم و اساسی در تربیت دینی فرزندان دارد و آنان القابای تعلیم و تربیت را در محیط خانواده می‌آموزند. هر قدر والدین با مؤلفه‌های «فرهنگ مهدویت» آشنا تر باشند می‌توانند فرزندان دین‌باورتر به جامعه تحویل دهند. به طور طبیعی، خانواده منتظر خانواده پویا و پرنشاطی است؛ چراکه ثمره انتظار چیزی جز تلاش و حرکت نیست. مسئولیت خانواده منتظر از سایر مسئولیت‌ها سنگین تر است و باید کاملاً بر ابعاد گوناگون این مسئولیت آگاهی یافت و در انجام آن بر پایه احکام الهی و سنت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و ائمه هدی علیهم السلام کوشش و دقت فراوان نمود.

۶. نقش خانواده در بهره‌گیری از مقوله انتظار برای

تربیت فرزندان

جایگاه فرزند در قرآن به حدی است که خداوند آن را نعمت الهی ^(۱۶) و وسیله امتحان الهی ^(۱۷) معرفی نموده است. تربیت مهدوی فرزندان در محیط خانواده پیش از هر چیز مستلزم پالایش این پایگاه مقدس از مسائل ضد ارزشی و غیر اخلاقی است.

پیش‌درآمد چنین تربیتی، آشنایی فرزندان با احکام اولیه نظیر نماز، روزه، حجاب، خلق حسن، ادب و... است. چنانچه پیرامون مقوله انتظار و تربیت فرزند منتظر، تنها به رعایت برخی اعمال بی‌روح اکتفا شود و دیگر جنبه‌های تربیتی نادیده گرفته شود، حق چنین امر مهمی ادا نشده است.

خانواده‌ها با رعایت اصل اعتدال و دوری از افراط و تفریط در آموزش انتظار به فرزندان، با ترغیب آنان به امام‌باوری و ایجاد انگیزه در وجود آنان با تشریح مسئله انتظار و امامت می‌توانند آنان را گام به گام به مرحله «تکلیف» و «مراقبه» هدایت نمایند.

رود دسیسه‌ها و نقشه‌های شیاطین و تهاجم فرهنگ بیگانه به آن در معرض خطر جدی قرار گرفته است. آموزه‌های مهدویت و انتظار می‌تواند در دفع چنین نیرنگ‌هایی که گاه منجر به از هم پاشیدگی خانواده‌ها، همچون طلاق، فرار فرزندان، عدم تفاهم والدین و فرزندان و... می‌شود، نقش بسیار مهمی داشته باشد.

از میان آثار و برکات فراوان انتظار در خانواده نقش نشاط و امید، بیش از سایر آثار خودنمایی می‌کند. حضرت علی علیه السلام درباره رابطه ظهور و نشاط فرمودند: «هنگامی که پرچم فرزندانم به اهتزاز درآید، شرق و غرب عالم را روشن سازد. با ظهورش موجی از شادی و نور، عالم گستر می‌گردد.» ^(۱۴)

این شور و اشتیاق و امید در خانواده منتظر موجب پویایی و دوری از انجماد و سردی در آن می‌شود. دلیل این شور، محبتی است و صف‌ناپذیر که از جانب آن حضرت عالم گستر خواهد شد. امام رضا علیه السلام در این باره فرمود: «امام همدم و رفیق، پدر مهربان و برادر دلسوز است.» ^(۱۵)

خانواده‌ای را که شور انتظار در آن جای خود را به افسردگی و خمودی و انزوای از جامعه داده و حسن خلق جای خود را به کج خلقی و ناامیدی سپرده، نمی‌توان یک خانواده منتظر به شمار آورد. این خانواده به جای منتظر بودن، منفعل است؛ چراکه رکود فعالیت و عدم حرکت، یعنی انفعال، با باورهای فرهنگ مهدویت هماهنگی ندارد.

اثر سازنده دیگر مقوله انتظار در خانواده، نقش تربیتی آن می‌باشد. اینکه افراد یک خانواده تلاش برای اصلاح یکدیگر و کوشش جمعی برای برطرف نمودن نقصان‌های اخلاقی و روحی خود دارند، به برکت انتظار و برخاسته از روحیه موعودباوری است. توجه به فضایل بی‌شمار انتظار این حالت را تشدید می‌نماید.

شاخصه‌های خانواده منتظر

۱. سنت نبوی و سیره اهل بیت علیهم‌السلام، الکوی منتظر

در حدیث مشهور نبوی، به مسلمانان سفارش شده که به هنگام هجوم فتنه‌ها همچون پاره‌های شب تیره به قرآن پناه برند و نیز در حدیث مشهور دیگری، از جدایی ناپذیری ثقلین (قرآن و عترت) تا قیامت و لزوم رجوع و تمسک به آن دو، برای مصون ماندن از گمراهی سخن رفته است. از همین روست که می‌بینیم اساسی‌ترین وظیفه شیعه به هنگام عصر حیرت (غیبت) برای رهایی از سرگردانی، رجوع به مدینه ذکر می‌شود؛ چنان‌که امیه بن علی القیس می‌گوید: به امام جواد علیه‌السلام گفتم: امام جانشین شما چه کسی است؟ فرمود: پسر علی و دو پسر علی (یعنی پسرش امام حسن و نوه‌اش امام زمان علیه‌السلام). آن‌گاه مدتی سرش را پایین انداخت و بعد از آن سرش را بلند کرد و فرمود: همانا به زودی حیرتی خواهد بود. عرض کردم: وقتی چنین شد به کجا باید روی آورد؟ حضرت سکوت کرد و سپس فرمودند: به هیچ جا، و این عبارت را سه بار تکرار کردند. سؤالم را تکرار کردم، فرمودند: به مدینه. عرض کردم: کدام یک از شهرها؟ فرمودند: به همین مدینه خودمان، آیا مدینه‌ای جز آن هست؟^(۱۸) از سکوت حضرت می‌توان استنباط کرد که هیچ راه حلی جای خالی امام غایب را پر نمی‌کند. چون هیچ‌کس در عصر غیبت کبرا نخواهد توانست مستقیماً مستند به آن حضرت باشد و به طور قطعی مردم را از حیرت نجات نمی‌دهد. اما برای آنکه گمراه نشوند و ثابت قدم بمانند، ایشان مردم را به مدینه ارجاع می‌دهند و می‌دانیم که مدینه محل نزول وحی و ایجاد سیره، اعم از سنت نبوت و سیره اهل بیت علیهم‌السلام، بوده است و

مقصود ایشان از مدینه در و دیوار آن و نیز مردم آن نیست؛ چراکه در بسیاری از مکان‌ها منافقان فراوانی هم در آن می‌زیستند و اینک نیز تحت سیطره گمراهان وهابی است، بلکه شاید مقصود رهایی از هر زمانی و مکانی و رجوع به ثقلین است که همچون خورشیدی تابان، مدینه را از دیگر شهرها، و سه قرن نخستین هجری و از بقیه قرون متمایز کرده‌اند؛ یعنی وقتی یک اندیشمند مسلمان به دنبال راه حلی برای هدایت در شرایط حیرت است باید خود را از قیود شرایط زمانی و مکانی پیرامونش رها کرده و از آن بیرون برود و به آن سه قرن در مدینه بنگرد و دنبال راه حل بگردد.

شیخ صدوق به سند خود از ابن عباس آورده که گوید: «رسول خدا فرمود: خدا را دوست بدارید و اهل بیت را به خاطر دوستی من دوست بدارید.»^(۱۹) چنان‌که ملاحظه می‌شود، طبق فرموده رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم، دوستی خاندان اهل بیت، دوستی خداوند تبارک و تعالی محسوب شده است. بنابراین، خانواده‌ای که سیره خانواده نبوت را سرلوحه برنامه زندگی خود قرار دهد و مراجعه به سنت نبوی را جزء لاینفک زندگی خود بداند، می‌تواند در شمار منتظران آن حضرت قرار گیرد. در روایتی از امام زین‌العابدین علیه‌السلام آمده است: «برای ما زینت باشید و مایه ننگ ما نشوید.»^(۲۰)

۲. بالا بردن سطح دانش مهدوی در خانواده

قرآن کریم درباره تفاوت معرفت و عدم معرفت می‌فرماید: ﴿هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾ (زمر: ۹)؛ آیا کسانی که می‌دانند با آنها که نمی‌دانند یکسانند؟

در روایات نیز میزان معرفت انسان، شاخصه

ارزش‌گذاری او محسوب شده است.

از امام باقر علیه السلام نقل شده است: «ارزش و منزلت هر کس به اندازه معرفت اوست.»^(۲۱)

معرفت به حضرت امام مهدی (عج) تنها دانستن نام و نسبت حضرت نیست، بلکه تبیین شناخت آن حضرت و جایگاه وجودی ایشان و اثر محوری که برای تمام موجودات عالم، اعم از عرش و فرش، دارد می‌باشد.

امام علیه السلام در دو بعد تکوینی و تشریحی در عالم ملک و ملکوت تأثیرگذار می‌باشد. بعد تکوینی، سرپرستی و ولایت جامعه اسلامی است.^(۲۲)

تقویت دانش مهدوی در خانواده با آبیاری نهال امید صورت می‌گیرد؛ چنان‌که در روایت است: «اگر امید نبود، هیچ مادری نوزاد خود را شیر نمی‌داد و هیچ باغبانی، نهالی بر زمین نمی‌کاشت.»^(۲۳)

در کافی از ابوبصیر آمده است: از امام صادق علیه السلام درباره فرموده خدای عزوجل ﴿وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا﴾ (و هر کس که حکمت به او داده شود خیر بسیار به او داده شده) سؤال شد. حضرت فرمود: «[یعنی] طاعت خداوند و معرفت امام.»^(۲۴)

و در همان کتاب از ابوبصیر آمده که گفت: حضرت ابوجعفر باقر علیه السلام به من فرمود: آیا امام خود را شناخته‌ای؟ گوید: عرضه داشتم: آری به خدا سوگند، پیش از آنکه از کوفه بیرون بیایم. فرمود: همین تو را کفایت می‌کند.^(۲۵)

در خانواده‌ای که تعریف صحیح و جامعی از مهدویت، حکمت انتظار و سازوکارهای آن نشده، چگونه می‌توان به ثمردهی مقوله انتظار امیدوار بود؟! چنانچه دانش مهدویت یک دانش سطحی، احساسی، سست و ناپایدار باشد، با کوچک‌ترین و

ساده‌ترین رخدادی در هم می‌شکند.

درباره اهمیت معرفت امام عصر (عج) آمده است: مهم‌ترین و واجب‌ترین امور بعد از شناخت خدا و رسول او، شناختن ولیّ امر و صاحب‌الزمان است؛ چراکه این امر یکی از ارکان ایمان می‌باشد و هر کس در حالی بمیرد که امام‌زمانش را نشناخته باشد، به مرگ جاهلیت مرده است، و معرفت او کلید تمام ابواب خیر و سعادت و رحمت می‌باشد.^(۲۶)

۳. توجه به مقوله خودسازی

نتیجه خودسازی تحول است و لازمه تحول، هدفمند بودن فرد و آمادگی و آگاهی او از لحاظ روحی و فکری است. شناخت بیماری نفس همچون حسادت، طمع، و بخل در سیر تحول انسان و ساخته شدن او کمک قابل توجهی می‌نماید. خودسازی در خانواده باید به عنوان یک برنامه تدوین شده، تعریف شده و تبیین شده درآید.

در کتاب گفتمان مهدویت در این باره آمده است: ایمان به این تحول، اجازه ماندن انسان در صف مخالفان را نمی‌دهد؛ همچنان‌که بودن در صف موافقان نیز به داشتن اعمالی پاک و روحی پاک‌تر و برخوردار از شجاعت و آگاهی کافی نیاز دارد. خودسازی برای چنین هدفی، مستلزم به کار بستن عمیق‌ترین برنامه اخلاقی، فکری و اجتماعی است.^(۲۷)

در بخش دیگری از همین کتاب آمده است: عامل مهمی که انسان را به سمت آینده می‌کشاند و او را آماده می‌سازد، ویژگی و تمایل برای اعمال و کنترل بر خویشتن و محیط خود است. انسان به لحاظ روان‌شناختی، درصدد افزایش کنترل بر دنیای درونی و بیرونی خویش است. انسان پیوسته در ناخودآگاه

ودوری شیعیان از دیدار آن حضرت شمرده شده است. (۳۲) از آن رو که امر غیبت امام زمان (عج) به طول می انجامد و نیز در این مدت زمان طولانی امکان دیدار امام حتی از طریق نواب خاص فراهم نیست، مسئله نسیان و فراموشی امام ۷ پیش آمده و به تبع آن، نگهداری و حفاظت از دین بسی مشکل و با مشقت می گردد. از این رو، نقش خانواده در تحکیم ارزش های دینی و تقویت باورهای مهدوی بسیار حساس است. یمان تمار می گوید: نزد امام صادق علیه السلام نشسته بودیم، به ما فرمود: «صاحب الامر غیبتی خواهد داشت که کسی که بخواهد در آن دوره دیندار بماند سخت در مشقت و در معرض مشکلات است.» سپس فرمود: «صاحب الامر غیبتی دارد و بنده خدا - برای حفظ دینش - باید تقوای الهی را پیشه کند و دو دستی به دین خود بچسبند.» (۳۳)

پاسخ به شبهات دینی از طریق تحقیق، پژوهش و پرسش و تقویت رویکرد مطالعاتی در خانواده ها می تواند به استحکام پایه های تقوا در خانواده کمک کند.

در اصول کافی به سند صحیح از امام صادق علیه السلام آمده که فرمود: ما کسی را مؤمن نمی شماریم تا اینکه نسبت به تمام امر ما پیرو و علاقمند باشد. توجه کنید که البته از جمله پیروی و خواستن امر ما، ورع و پرهیزگاری است. پس خود را به آن زینت دهید که خدای تعالی بر شما رحمت آورد. به وسیله ورع دشمنانمان را در رنج و فشار قرار دهید. (۳۴)

۵. بردباری و پایداری

مقاومت، بردباری و پایداری در مسیر انتظار موعود از مهم ترین شاخصه های الگوی خانواده منتظر است و آن بدین معناست که درجه استقامت هر خانواده ای

ذهن خویش، از دست دادن کنترل را پدیده ای وحشتناک می داند. آنچه درباره آینده بشر و ارتباط آن با کنترل یاد شده وجود دارد، این است که چنین تمایلی در انسان ناخود آگاه یا نیمه آگاه وجود می یابد که در آینده چه جایگاهی خواهد داشت. به عبارتی، تمایل انسان برای کنترل خود و محیطش، جایگاه وی را در آینده ای که در پیش رو دارد، زیر سؤال می برد. انسان فطرتاً تمایل دارد با پیوستن آگاهانه و از روی اختیار به قیام و انقلاب منجی عالم بشری، بر آینده خویش - در آن شرایط - تأثیری کنترل شده داشته باشد. (۲۸)

قرآن کریم همین تمایل را برای آخرت نیز به شکل های گوناگون مورد توجه قرار داده است. «ذَلِكَ الْيَوْمُ الْحَقُّ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذْ إِلَىٰ رَبِّهِ مَا بَاءً» (نبأ: ۳۹)؛ آن روز حق است، پس هر کس بخواهد راهی به سوی پروردگارش برمی گزیند.

۴. آراستگی به نیکی ها با تقوا و ریاضت

امام صادق علیه السلام می فرماید: «هر کس دوست دارد از یاران قائم (عج) باشد، باید که منتظر باشد و در این حال با پرهیزگاری و اخلاق نیکو رفتار نماید.» (۲۹)

تمرین زندگی ساده و دور از رفاه و تن آسایی، تقویت روحیه زهد و بی نیازی و دوری از ضعف، سستی و علائق مادی از مؤلفه هایی است که باید در یک خانواده منتظر عملی شود. (۳۰)

امام زمان (عج) نیز می فرماید: «هر یک از شما باید آنچه را که موجب دوستی ما می شود، پیشه خود سازد و از هر آنچه موجب خشم ما می گردد دوری گزیند.» (۳۱) در توقیعی که از ناحیه مقدسه به شیخ مفید صادر گردیده، اعمال ناشایست و گناہانی که از شیعیان سر می زند، یکی از اسباب و یا تنها سبب طولانی شدن غیبت

عیان) مردم را به دین خدا دعوت می‌کنند. (۳۶) صبر و پایداری و دعوت یکدیگر به استقامت و بردباری برای هر خانواده شیعی منتظر که در زندگی خود، با اندوه و امیدواری توأمان، به تکالیف و مسئولیت‌های دینی خود عمل می‌کند، ارزشی والا محسوب می‌شود. رابطه با امام در حین صبر بر مشکلات عصر غیبت را می‌توان از آموزه‌های قرآنی فرا گرفت؛ آنجا که در آیه ۲۰۰ سوره «آل عمران» آمده است: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید، صبوری کنید و استقامت ورزیده و از مرزها مراقبت کنید و از خدا پروا کنید، باشد که رستگار شوید.

۶. تربیت حماسی

برخلاف برخی از پندارها، انتظار ظهور، موجب از دست رفتن حرکت‌های اصلاحی و حماسه‌های دینی و اجتماعی نیست. انتظار، خود دعوت به «نپذیرفتن» است؛ نپذیرفتن باطل، ستم و دور شدن از بردگی و خواری. (۳۷)

وجود روحیه حماسی در خانواده همواره آن کانون مقدس را آماده مقابله با هرگونه ظلم و ستم و بی‌عدالتی قرار می‌دهد. از این رو، در عصر غیبت به شیعه به عنوان منتظر دستور داده شده که سلاح خود را همیشه آماده نگه دارد و همواره مهبای پیکار و رزم باشد. روایتی که نعمانی به سند خود از امام صادق علیه السلام آورده بر آن دلالت دارد که آن حضرت فرمودند: «هریک از شما برای خروج حضرت قائم (عج) سلاحی مهیا کند، هرچند که یک تیر باشد که خدای تعالی هرگاه بداند که شخصی چنین نیتی دارد، امیدوارم عمرش را طولانی کند.» (۳۸)

بر مشکلات و مسائل ناشی از غیبت متفاوت است. خانواده‌ای که مطابق آموزه‌های قرآنی، صبر را از عوامل آزمایش الهی به حساب می‌آورد موفق‌تر و کامیاب‌تر عمل خواهد نمود.

خداوند متعال می‌فرماید: ﴿وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ﴾ (بقره: ۱۵۵)؛ قطعاً همه شما را با ترس و گرسنگی و کمبود مالی و جانی و میوه‌ها ابتلا می‌نمایم و بشارت باد بر پایداران. بنابراین، شرط مهم انتظار، استقامت در مقابل نقصان‌ها و کمبودهاست.

«مقاومت و پایداری از آن جهت که مسلمانان به ویژه شیعیان را در برابر ظلم‌ها، فسادها و... ثابت و پابرجا نگه می‌دارد و به آنان دل و جرئت می‌دهد تا در برابر دشمنان اسلام مقاومت و ایستادگی کنند ارزشمند است. بردباری و مقاومت موجب ثبات قدم برای منتظر است که سرمایه روحی بزرگی به شمار می‌رود.» (۳۵) در روایتی از امام سجاد علیه السلام آمده است: مردمانی که در روزگار غیبت به سر می‌برند معتقد و منتظرند. آنان از مردمان همه دوران‌ها افضل‌اند؛ زیرا خدای متعال به آنان خرد و فهم و معرفتی داده است که غیبت امام برای آنان مانند حضور است. (یعنی با اینکه در عصر غیبت به سر برده و امام را نمی‌بینند، از نظر ایمان و تقوا و بردباری گویی در زمان ظهور به سر می‌برند و امام خود را می‌بینند).

امام سجاد علیه السلام در ادامه می‌فرماید: «خداوند این مردمان را مانند سربازان پیکارگر صدر اسلام قرار داده است؛ همانان که در رکاب پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم شمشیر می‌زدند و پیکار می‌کردند. آنانند اخلاص‌پیشگان حقیقی و آنانند شیعیان واقعی و آنانند که (در نهان و

هر صبح و شام منتظر فرج باش.»^(۴۱) کنایه است از وجوب ترک محبت و پیروی کسی که برای خود مرتبه خاصی از امامت یا نیابت خاصه را در زمان غیبت تامه ادعا کند؛ یعنی اگر کسی برای خویش مقام خاصی ادعا کند از او پیروی مکن و دعوتش را برای هیچ کار میپذیر و این است معنای تکذیب ادعای او.^(۴۲)

۸. ایجاد روابط خانوادگی با صالحان

از آن رو که انتخاب هم‌نشین و انتخاب گروه‌هایی شایسته برای دوستی و آمد و شد میان خانواده‌ها از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است، رویکرد یک خانواده منتظر فرج نیز باید نشست و برخاست با چنین افرادی باشد. چنان‌که دستورات دینی در زمان انتظار نیز مؤید همین مطلب است.

امام کاظم علیه السلام فرموده است: «کسی که نمی‌تواند ما را زیارت نماید پیروان صالح ما را دیدار کند که ثواب زیارت ما برایش نوشته می‌شود و هر کس نمی‌تواند ما را صله کند، پس نیکان پیرو ما را صله نماید که برای او ثواب صله ما نوشته می‌شود.»^(۴۳)

۹. امر به معروف و نهی از منکر در چارچوب

خانواده

امر به معروف و نهی از منکر از مهم‌ترین طاعات و واجب‌ترین عبادات است. اسلام در قانون خود برای ترویج عدالت و اصلاح‌گری طریق امر به معروف و نهی از منکر را معرفی و ابعا آن را تبیین نموده است: ﴿كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ﴾ (آل‌عمران: ۱۱۰)؛ شما بهترین امتی بودید که به سود انسان‌ها آفریده شده‌اند. [چه اینکه امر به معروف و نهی از منکر می‌کنید...].

و نیز شیخ کلینی در روضه کافی به سند خود از ابوعبداللّه جمعی روایت آورده که گفت: حضرت ابوجعفر محمد بن علی امام باقر علیه السلام به من فرمودند: منتهای زمان رابطه نزد شما چند روز است؟ عرضه داشتم: چهل روز. فرمودند: ولی رابطه ما رابطه‌ای است که همیشه هست و هر کس سلاخی را برای یاری ما مهیا سازد تا وقتی که نزد او هست به مقدار وزن آن برایش ثواب خواهد بود.^(۳۹)

نحوه رابطه خانواده منتظر فرج با امام زمان خود به این است که خود را به رشته ولایت او بر بسته و مرتبط سازند و به پیروی و یاری حضرتش ملتزم گردند و این‌گونه رابطه بر همه افراد واجب عینی است و نیابت در آن نیست و این یکی از ارکان ایمان است و خداوند متعال هیچ عملی را بدون آن نمی‌پذیرد.^(۴۰)

۷. شناخت مدعیان دروغین مهدویت

از آن رو که ادعای دروغین مهدویت تاریخ دیرینه دارد و این جریان پس از اتمام غیبت صغرا تا زمان حال به شکل‌های مختلف ظهور و بروز نموده، شناسایی ابعا فکری و اهداف این مدعیان از جمله مسائلی است که در یک خانواده منتظر باید صورت پذیرد؛ چراکه بخصوص افکار جوانان آمادگی امکان انحراف بدین سمت و سو را دارد. در روایات متعددی به شیعیان امر شده است در زمان غیبت کبرا از کسی که ادعای امامت و نیابت خاصه را داشته باشد هرگز پیروی نکنند. امام صادق علیه السلام فرمود: «هرگاه روزی صبح و شام کردی در حالی که امامی از آل محمد صلوات الله علیهم را نبینی، پس هر که را بیشتر دوست می‌داشتی دوست بدار و با هر کس دشمنی داشته‌ای دشمن باش و از هر کس پیروی داشته‌ای پیروی کن و

کسی از عزیزانت را دوست می‌داری و برای او بیمناک هستی به قصد سلامتی او صدقه می‌دهی؟! پس مولای تو به هر کس به این سزاوارتر است. اضافه بر اینکه این کار از اقسام صلّه امام است و این برای خردمندان واضح می‌باشد. (۴۵)

علی بن طاووس در کتاب کشف المحجبه به صدقه و دوستی امام سفارش کرده و گفته است: «... پس در پیروی و وفاداری و تعلق خاطر و دلبستگی نسبت به آن حضرت به گونه‌ای باش که خداوند و رسول او و پدران آن حضرت و خود او از تو می‌خواهند، و حواجی آن بزرگوار را بر خواسته‌های خود مقدم بدار هنگامی که نمازهای حاجت را به جای می‌آوری و صدقه دادن از سوی آن جناب را پیش از صدقه دادن از سوی خودت و عزیزانت قرار ده و دعا برای آن حضرت را مقدم بدار بر دعا کردن بر خودت و نیز در هر کار خیری که مایه وفای به حق آن حضرت است آن بزرگوار را مقدم بدار که سبب می‌شود به سوی تو توجه فرماید و به تو احسان نماید.» (۴۶)

بنابراین، خانواده منتظر خانواده‌ای است که بخشی از دارایی خود را برای امام زمان علیه السلام هدیه می‌کند و بر این عمل مداومت می‌نماید. اینکه صلّه امام در مثل این زمان از صلّه امام در زمان ظهور دولت حقه و تسلط یافتن ایشان بهتر است، نکته‌ای قابل توجه می‌باشد. از امام صادق علیه السلام سؤال شد:

کدام یک از انواع عبادت - عبادت پنهانی با عبادت پنهان شده شما در دولت باطل یا عبادت در دوران ظهور حق و دولت آن با امام آشکار - از شما بهتر است؟ ایشان فرمودند: به خدا که صدقه در سرّ از صدقه در آشکارا بهتر است. همین‌طور به خدا قسم - عبادت شما در پنهانی با امام پنهانتان در زمان دولت

اگر خانواده فریضه امر به معروف و نهی از منکر را به عنوان یک فضیلت تعریف کند و مشخصه‌های آن را در کردار و رابطه با یکدیگر متجلی سازد، امید به ترویج این امر و سرایت این خصیصه به جامعه مهدوی بیشتر و بیشتر می‌گردد.

در روایت است: «همانا علمی که به مردم معارف دینشان را بیاموزد و آنان را به امامشان دعوت کند از هفتاد هزار عابد بهتر است.» (۴۴)

سفارش پروردگار متعال در قرآن کریم درباره احساس مسئولیت افراد خانواده نسبت به یکدیگر و انجام این فریضه الهی در این نهاد مقدس نیز نشانگر اهمیت فوق‌العاده این مهم است. «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ» (تحریم: ۶)؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید، خود و خانواده خود را نگاه دارید از آتشی که مردم و سنگ خارا فروزنده آنند.

۱۰. صدقه به نیابت از امام علیه السلام

از نشانه‌های مودت و دوستی آن حضرت در یک خانواده منتظر، صدقه دادن به نیابت از ایشان است. از آن رو که سنت خانواده‌ها در محبت‌ورزی به یکدیگر و قصد سلامتی نمودن برای هم، دادن صدقه می‌باشد، پایه‌گذاری و ترویج فرهنگ تصدق به حضرت قائم (عج) می‌تواند در ایجاد رابطه قلبی از یک سو و نشانه انتظار موعود از سوی دیگر اثرگذار باشد.

در مکیال المکارم آمده است: نظر به اینکه این کار از گونه‌های مودت نسبت به قریبی و بستگان پیغمبر صلی الله علیه و آله است که خداوند بندگان را در کتاب خود به آن امر فرموده، نمی‌بینی که هرگاه فرزندان یا

انسان‌هایی که با سوز و گداز به ساحت مقدس آن امام همام، متوسل گردیده، از الطاف وجودش بهره‌مند شده‌اند.» (۵۰)

آن جناب فریادرس خلق است، چنان‌که در زیارتی که از حضرتش روایت گردیده، آمده است: دادرسی کسی است که از او دادخواهی کند. (۵۱)

در «زیارت جامعه» چنین آمده است: «فَاَزْ مَنْ تَمَسُّكَ بِكُمِّ وَ أَمِينَ مِنْ لَجَأِ إِلَيْكَ»؛ (۵۲) هر کس به شما تمسک جست رستگار و پیروز شد و هر کس به شما پناه آورد از [کج‌روی و بدبختی] ایمن گشت.

۱۲. برپایی مجالس یادکرد حضرت در منازل

پیشوایان ما همواره به تشویق برگزاری یادکردهای اهل بیت علیهم‌السلام سفارش نموده‌اند. امام صادق علیه‌السلام به داود بن سرحان می‌فرماید: ای داود! سلام مرا به دوستانم برسان و این پیام مرا بگو: خداوند رحمت کند بنده‌ای را که وقتی با یک نفر هست، درباره امر ما مذاکره کند. در این صورت، نفر سوم آنها فرشته‌ای است که برای آنها طلب مغفرت می‌کند. و هیچ دو نفری با هم بر یاد نمودن از ما اجتماع نمی‌کنند، مگر آنکه خدای تعالی به آن دو بر فرشتگان مباحثات می‌کند. پس هرگاه اجتماع کردید به «ذکر» بپردازید؛ زیرا اجتماع شما و یاد کردن شما، سبب زنده شدن ما می‌شود. و بهترین مردم بعد از ما کسانی هستند که درباره امر ما مذاکره کرده‌وبه «ذکر» مادیات می‌کنند. (۵۳)

ملاحظه می‌شود که امام صادق علیه‌السلام تشکیل جلسات یاد اهل بیت علیهم‌السلام را در چه درجه‌ای از اهمیت برمی‌شمارد. و این اهمیت برای گسترش یافتن مفاهیم دینی و پاک شدن درون‌ها و وحدت کلمه است؛ چراکه در این جلسات از مناقب

باطل و با ترس از دشمنان بهتر است از کسی که خدای - عزوجل - را در زمان ظهور حق با امام بر حق ظاهر در دولت حق عبادت نماید. (۴۷)

۱۱. مداومت در توسل به امام عصر (عج)

امامان، همه مقرب خدایند و توسل به هر کدام، می‌تواند گره مشکلات معنوی و مادی انسان را باز کند. حجت خدا و امام حاضر و ناظر، در عصر غیبت، وجود نورانی امام مهدی (عج) است و فیوضات الهی از طریق او به موجودات می‌رسد. وجود وی به عنوان «ولی‌الله» دارای چنین مرکزیتی در عالم هستی است.

جریان شب قدر و نزول فرشتگان بر امام و تقدیر امور، در جهت تأثیر تکوینی امام بر جهان خلقت است. (۴۸)

در توقیع آن حضرت (عج) به شیخ مفید آمده است: «ما از تمام حوادثی که برایتان اتفاق می‌افتد، آگاهیم و هیچ خبری از اخبار بر ما پوشیده نیست. ما هرگز از سرپرستی و رسیدگی به امورتان کوتاهی نکرده و یادتان را از خاطر نبرده‌ایم و اگر جز این بود، دردها و دشواری‌ها از هر سو بر شما فرود می‌آمد و دشمنان شما را ریشه‌کن می‌کردند. پس از خداوند پروا داشته باشید و ما را پشتیبانی کنید.» (۴۹)

در یک خانواده منتظر مداومت در توسل با احساس حضور آن حضرت و علم به معرفت همه‌جانبه ایشان به اعمال و کردارشان به گونه‌ای است که توسل را محدود به زمان اضطرار و گرفتاری خانواده و بروز مشکلات و حوادث ناگوار نمی‌کند.

در باب هفتم *نجم‌الثاقب* می‌خوانیم: «البته نباید فقط در هنگام اضطرار، متوجه و متوسل به آن حضرت شویم، بلکه باید دایم به فکر او باشیم. چه

ناسازگار است ممانعت به عمل می‌آورد. البته برای رسیدن به این هدف، باید عالمانه و آگاهانه عمل شود.

نتیجه‌گیری

در مکتب تشیع، پدیده جهانی ظهور، تک‌تک افراد را به حرکت، تلاش و تکاپو وامی‌دارد. حالت انتظار حالتی نیست که به افراد خاصی تعلق داشته و بقیه انسان‌ها را موظف ننماید. شاخصه‌هایی در روایات برای منتظران تعریف و شمرده شده که با یک برنامه‌ریزی همه‌جانبه به راحتی در خانواده قابل اجرا می‌باشد. و خانواده می‌تواند با تعریف و بازشناسی ابعاد انتظار، باورهای اسلامی در این حیطة را راهبردی‌تر نماید.

رکود، گوشه‌نشینی و انزوا هیچ‌گونه سازگاری با مفهوم انتظار ندارد. عنصر ناامیدی سنخیتی با انتظار ندارد. خانواده‌ای می‌تواند بهتر در این مسیر حرکت کند که هرگز دچار سستی و یأس نگردد. آراستگی به تقوا، اهمیت به تلاش، بردباری و پایداری در مسیر انتظار، حفظ دین و... از شاخصه‌های مهم انتظار در روایات است. در این میان، والدین نقش بسیار مهمی در تربیت روحیه انتظار در فرزندان ایفا می‌کنند. آنان به موازات تربیت دینی فرزندان از قبیل آموزش احکام، نماز و ...، آنان را با مبحث امامت حضرت مهدی (عج) و مقوله انتظار نیز آشنا می‌سازند.

پی‌نوشت‌ها

- ۱- محمدبن علی صدوق، کمال‌الدین و تمام‌النعمة، ج ۲، ص ۶۴۴.
- ۲- سیدمحمدتقی موسوی اصفهانی، مک‌یال‌المکارم، ترجمه سیدمهدی حائری قزوینی، ج ۲، ص ۳۸۵.
- ۳- محمدبن علی صدوق، کمال‌الدین، ج ۲، ص ۳۵۷، ب ۳۳، ح ۵۴.
- ۴- محمدبن ابراهیم نعمانی، الغیبة، ص ۱۰۶.

اهل بیت علیهم‌السلام سخن به میان می‌آید، و مباحث علمی و نظری درباره امام عصر (عج) مطرح می‌گردد و به شبهات و سؤالات اذهان عمومی توسط افراد دارای صلاحیت علمی و کارشناسان نخبه پاسخ داده می‌شود. نیز چنانچه گروه یا گروه‌های انحرافی در جامعه قد علم کرده باشند، توسط این مجامع به مردم معرفی و هشدارهای لازم برای مصون ماندن از خطرات فکری آنان گوشزد می‌شود. طراوت بخشیدن به فضای خانه با ذکر اهل بیت و یاد حضرت و دعای جمعی برای سلامتی و فرج ایشان روح مهدویت‌باوری و مهدویت‌گرایی را در اعضای خانواده بیش از پیش تقویت می‌نماید.

۱۳. تلاش برای پاسخ به شبهات در زمینه مهدویت

در خانواده‌ها

ترویج و در نتیجه، تأثیر شبهات منکران مهدویت آسیبی است که اندیشه باور مهدوی و منتظران مهدویت را خدشه‌دار نموده است. اینکه اولین و مهم‌ترین آسیب‌ها در این زمینه متوجه جوانان و نوجوانان در خانواده‌ها می‌باشد، ضرورت مطالعه هر چه بیشتر والدین در پاسخ‌گویی به این شبهات را گوشزد می‌نماید و پاسخ به شبهه‌هایی از قبیل ولادت حضرت، طول عمر ایشان و... از وظایف مهم والدین می‌باشد.

۱۴. تلاش خانواده برای اشباع خلأهای روحی

فرزندان

شناخت خلأهای روحی فرزندان و کمک به اشباع این خلأها از طرق سفارش شده اسلام، از نیازهای واهی آنان به جذب شدن در گروه‌های انحرافی و سوق داده شدن به مسیرهای غیراخلاقی که با فرهنگ مهدویت

- ۵- لطف الله صافی گلپایگانی، **گفتمان مهدویت**، ص ۴۱.
- ۶- محمد بن علی صدوق، **کمال الدین**، ج ۱، ص ۲۸۶، ب ۲۵.
- ۷- لطف الله صافی گلپایگانی، همان، ص ۴۲.
- ۸- یحیی بن حسن حلّی، **العمده**، ص ۴۳۳.
- ۹- محمد بن حسن بن فروخ صفار، **بصائر الدرجات**، ص ۲۵۹.
- ۱۰- محمد باقر مجلسی، **بحار الانوار**، ج ۵۲، ص ۱۵۰.
- ۱۱- سید محمد تقی موسوی اصفهانی، همان، ج ۲، ص ۱۸۱.
- ۱۲- محمد باقر مجلسی، همان، ج ۸۵، ص ۲۳۳.
- ۱۳- لطف الله صافی گلپایگانی، همان، ص ۶۷.
- ۱۴- محمد بن علی صدوق، **کمال الدین**، ج ۲، ص ۶۵۳.
- ۱۵- محمد بن یعقوب کلینی، **کافی**، تحقیق محمد آخوندی، ج ۱، ص ۱۹۸، ح ۱.
- ۱۶- نحل: ۷۲.
- ۱۷- انفال: ۲۸.
- ۱۸- محمد ابراهیم نعمانی، همان، ص ۱۸۳.
- ۱۹- محمد بن علی صدوق، **الامالی**، ص ۲۱۹.
- ۲۰- محمد بن یعقوب کلینی، **اصول کافی**، تحقیق محمد جواد الفقیه، ج ۲، ص ۷۷، ح ۹.
- ۲۱- محمد بن علی صدوق، **معانی الاخبار**، ص ۱، ح ۲.
- ۲۲- لطف الله صافی گلپایگانی، همان، ص ۲۵۱.
- ۲۳- حسام الدین متقی هندی، **کنز العمال**، ج ۳، ص ۴۹۱.
- ۲۴ و ۲۵- محمد بن یعقوب کلینی، **اصول کافی**، ج ۱، ص ۱۸۵.
- ۲۶- همان، ج ۲، ص ۱۶۳.
- ۲۷- لطف الله صافی گلپایگانی، همان، ص ۲۱۰.
- ۲۸- همان، ص ۱۰۰.
- ۲۹- محمد بن ابراهیم نعمانی، همان، ص ۲۰۰.
- ۳۰- لطف الله صافی گلپایگانی، همان، ص ۲۱۸.
- ۳۱- محمد باقر مجلسی، همان، ج ۵۳، ص ۱۷۶.
- ۳۲- همان، ص ۱۷۸.
- ۳۳- محمد بن حسن حرّ عاملی، **اثبات الهداة بالنصوص و المعجزات**، ج ۲، ص ۴۴۲.
- ۳۴- محمد بن یعقوب کلینی، **اصول کافی**، ج ۲، ص ۷۸، ح ۱۳.
- ۳۵- دار مستتر، **مهدی از صدر اسلام تا قرن ۱۳ هجری**، ترجمه محسن جهانسوز، ص ۳۹.
- ۳۶- سید اسدالله هاشمی شهیدی، **ظهور حضرت مهدی (عج) از دیدگاه اسلام مذاهب و علل جهان**، ص ۲۲۴.
- ۳۷- لطف الله صافی گلپایگانی، همان، ص ۲۱۸.
- ۳۸- محمد بن ابراهیم نعمانی، همان، ص ۱۷۳.
- ۳۹- محمد بن یعقوب کلینی، **روضه کافی**، ص ۳۸۱، ح ۵۷۶.
- ۴۰- سید محمد تقی موسوی اصفهانی، همان، ج ۲، ص ۵۷۲.
- ۴۱- محمد بن ابراهیم نعمانی، همان، ص ۸۱.
- ۴۲- سید محمد تقی موسوی اصفهانی، همان، ج ۲، ص ۵۰۱.
- ۴۳- جعفر بن محمد ابن قولویه، **کامل الزیارات**، ص ۳۱۹.
- ۴۴- سید محمد تقی موسوی اصفهانی، همان، ج ۲، ص ۳۸۸.
- ۴۵- همان، ج ۲، ص ۳۰۹.
- ۴۶- علی بن طاووس، **کشف المحجّه**، ص ۱۵۱-۱۵۲.
- ۴۷- سید محمد تقی موسوی اصفهانی، همان، ج ۲، ص ۳۶۳.
- ۴۸- محمد بن یعقوب کلینی، **اصول کافی**، ج ۱، ص ۲۴۹.
- ۴۹- احمد بن علی طبرسی، **الاحتجاج**، به کوشش محمد باقر موسوی خراسانی، ج ۲، ص ۳۲۳.
- ۵۰- میرزا حسین طبرسی نوری، **نجم الثاقب**، ص ۲۴۱.
- ۵۱- سید محمد تقی موسوی اصفهانی، همان، ص ۳۸۵.
- ۵۲- محمد باقر مجلسی، همان، ج ۱۰۲، ص ۱۳۰.
- ۵۳- همان، ص ۲۰۰.
- منابع**
- ابن قولویه، **جعفر بن محمد، کامل الزیارات**، نجف، مکتبه المرتضویه، ۱۳۵۶.
- حرّ عاملی، **محمد بن حسن، اثبات الهداة بالنصوص و المعجزات**، قم، بی نا، ۱۳۸۰.
- حلّی، یحیی بن حسن، **العمده**، قم، جامعه مدرسین، ۱۴۰۷ق.
- صافی گلپایگانی، **لطف الله، گفتمان مهدویت**، قم، مسجد جمکران، ۱۳۸۵.
- صدوق، محمد بن علی، **الامالی**، قم، دارالتقافه، ۱۴۱۴ق.
- ، **کمال الدین و تمام النعمه**، قم، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۹۵ق.
- ، **معانی الاخبار**، قم، جامعه مدرسین، بی تا.
- صفار، محمد بن حسن بن فروخ، **بصائر الدرجات**، قم، کتابخانه آیت الله العظمی مرعشی نجفی، ۱۴۰۴ق.
- طاووس، علی بن، **کشف المحجّه**، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، بی تا.
- طبرسی، احمد بن علی، **الاحتجاج**، به کوشش محمد باقر موسوی خراسانی، نجف، بی نا، ۱۳۸۶.
- طبرسی نوری، میرزا حسین، **نجم الثاقب**، ج دوم، قم، مسجد جمکران، ۱۳۷۷.
- کلینی، محمد بن یعقوب، **اصول کافی**، تحقیق محمد جواد الفقیه، بیروت، دارالاضواء، ۱۴۱۳ق.
- ، **کافی**، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۵۰.
- ، **روضه کافی**، تهران، المکتبه الاسلامیه، بی تا.
- متقی هندی، علاء الدین، **کنز العمال**، بیروت، مؤسسه الرساله، ۱۴۰۵ق.
- مستتر، دار، **مهدی از صدر اسلام تا قرن ۱۳ هجری**، ترجمه محسن جهانسوز، تهران، کتابفروشی ادب، ۱۳۱۷.
- موسوی اصفهانی، سید محمد تقی، **مکیال المکارم**، بی جا، دفتر تحقیقات و انتشارات بدر، ۱۳۷۹.
- نعمانی، محمد بن ابراهیم، **الغیبه**، تهران، مکتبه الصدوق، ۱۳۹۷ق.
- هاشمی شهیدی، سید اسدالله، **ظهور حضرت مهدی از دیدگاه اسلام، مذاهب و ملل جهان دوم**، قم، مسجد جمکران، ۱۳۸۱.